

УДК (330.341.1:332.14).(4-01)

**ЄВРОПЕЙСЬКА РЕГІОНАЛЬНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА:
ДОСВІД ДЛЯ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Єрмакова О.А.

Розглянуто особливості та принципи формування регіональної інноваційної політики Європейського Союзу, визначено стримуючі фактори впровадження визначених принципів в реаліях регіональних економік України.

Постановка проблеми. На сьогодні теоретично та практично доведено вплив інновацій на економічне зростання країн та регіонів. Зокрема, в дослідженні ОЕСР «Регіони та інноваційна політика» [1] на основі аналізу регіонального інноваційного розвитку провідних країн світу було отримано висновок про існування лінійного взаємозв'язку між довгостроковим економічним розвитком та політикою в сфері науки, технологій та інновацій.

В умовах глобалізації роль регіонів в інноваційному розвитку зростає. Національна політика створює платформу для інновацій, проте джерелом інноваційної діяльності виступають регіони та метрополії, де працівники, компанії, університети, місцева влада взаємодіють між собою безпосередньо. Девід Уайт, голова Європейської Комісії по інноваційній політиці, зазначив: «Регіональний рівень – це місце, де інновації з'являються, де дослідження трансформуються в економічні результати» [2]. На зміну централізованим інноваційним системам приходять локальні інноваційні екосистеми, які зберігають свою глобальну орієнтацію, проте в основу їх розвитку покладено ендогенні фактори.

Успіхи регіонів країн Європейського Союзу (ЄС) в сфері інноваційного розвитку підтверджують дієвість їх інноваційної політики. Так, у Глобальному рейтингу інноваційності країн - The Global Innovation Index - в 2014 році сім з десяти найбільш інноваційних країн світу є європейськими країнами (Швейцарія – 1 місце, Велика Британія – 2, Швеція – 3, Фінляндія – 4, Нідерланди – 5, Данія – 8, Люксембург - 9), з яких Велика Британія, Фінляндія, Данія покращили свої позиції у порівнянні із попереднім 2013 роком [3, с. 15]. Регіони країн ЄС постійно демонструють щорічне покращення показників інноваційної діяльності.

Найбільш динамічними в інноваційній сфері є регіони Словаччини – 41,7%, Бельгії – 33,3%, Угорщини – 33,3%, Данії – 26,7%, Португалії – 23,8% Польщі – 22,9%. Найбільш відстаючими є регіони Болгарії: вони займають найнижче місце у рейтингу інноваційності серед країн ЄС, а також відсутність покращення показників інноваційної діяльності у динаміці [4, с. 19].

Україна знаходиться на початковому етапі формування регіональної інноваційної політики, а тому дослідження досвіду європейських країн, успішність регіональної інноваційної політики яких сприяла їх інноваційному зростанню, набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій та невирішених раніше частин проблеми. Теоретичні та аналітичні аспекти статті побудовані на дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених в сфері інноваційного розвитку регіонів, зокрема таких як Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Роджерс Е.М., Сараяніс Е.Г., Хопкінсон Л. та інших. Інформаційною базою даного дослідження виступили аналітичні дослідження та законодавча база в сфері інноваційної політики ЄС, Звіт Європейської Комісії «Регіональне інноваційне табло 2014», а також міжнародне аналітичне дослідження «Глобальний інноваційний індекс 2014», статистичні збірники Державної служби статистики України.

Проте, недостатньо дослідженим залишається питання адаптації європейського досвіду регіональної інноваційної політики до реалій регіональних економік України.

Мета дослідження. Дослідити особливості та принципи формування регіональної інноваційної політики Європейського Союзу, визначити передумови впровадження європейського досвіду регіональної інноваційної політики в реаліях регіональних економік України.

Виклад основного матеріалу. В Європейському Союзі в сфері інноваційної політики відбулося переміщення акцентів від наукового та технологічного фокусування до широкої соціально-економічної політики, яка включає великий спектр діяльності, націленої на нові шляхи створення економічної та соціальної цінності. Основна мета інноваційної політики в цьому контексті – надати підтримку інноваційній діяльності для досягнення більш високої продуктивності та конкурентоспроможності міста, регіону чи країни.

Основоположним документом ЄС в сфері інноваційної політики є «Зелена книга інновацій», видана у 1995 р. [5]. В документі підкреслюється необхідність переміщення акценту в науково-технологічному розвитку зі сфери створення знань у сферу їх

застосування. Фактично даний документ започаткував формування Європейської інноваційної системи.

Відсутність суттєвого прогресу в інноваційному розвитку, проблеми обумовлені розширенням ЄС, старіння населення – всі ці фактори призвели до прийняття Європейською Комісією в 2000 р. нового документа «Інноваційна політика: сучасні підходи в контексті Лісабонської стратегії» [6], де були визначені нові пріоритети інноваційної політики, зокрема такі: 1) покращення інноваційного середовища шляхом посилення інноваційної складової усіх напрямків національних політик та їх інтеграції: наукової, промислової, економічної, регіональної та соціальної політики; 2) стимулювання ринкового попиту на інновації; 3) стимулювання інновацій в державному секторі, подолання бюрократичного консерватизму державної адміністрації; 4) збільшення витрат на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР), створення єдиного наукового та інноваційного загальноєвропейського простору, розширення горизонтальної та вертикальної координації інноваційної політики; 5) посилення регіональної інноваційної політики.

Стратегією Європейського Союзу «Європа-2020. Стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання» в одному з семи її пріоритетних напрямів, який отримав назву «Інноваційного Союзу», передбачено суттєве поліпшення умов та можливостей фінансування досліджень та інновацій для забезпечення гарантій впровадження в реальну практику наукових ідей і розробок. Фінансовим механізмом реалізації даної цільової ініціативи, починаючи від січня 2014 р., стала Рамкова програма ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт-2020», бюджет якої упродовж 2014-2020 рр. складає близько 70 млрд. євро.

Сучасна основна задача, яка стоїть перед Європейським Союзом в сфері розвитку науки, полягає в необхідності побудови єдиного наукового простору на основі мережевих консорціумів. Слід зазначити, що згідно зі Стратегією «Європейського дослідницького простору» до процесу формування спільного інноваційного простору можуть долучатися не лише члени ЄС, а й держави, які підписали Угоди про науково-технічне співробітництво з ЄС, зокрема і Україна.

Узагальнюючі існуючу законодавчу базу та аналітичні дослідження в сфері інноваційної політики ЄС, можна виокремити наступні принципи формування інноваційної політики ЄС на регіональному рівні:

1) Трьохрівневе (багаторівневе) управління регіональною інноваційною діяльністю: інноваційна політика регіонів - регіональний

компонент національної інноваційної політики - наднаціональна інноваційна політика ЄС.

Прерогативою наднаціональних структур ЄС є реалізація функції пом'якшення диспропорцій технологічного регіонального розвитку. Основну роль у цьому процесі відіграють мережі інноваційних регіонів і центрів з поширення інновацій [7, с. 710-711]. На національному рівні зазвичай вирішуються питання, пов'язані з діяльністю університетів, спеціалізованих науково-дослідних організацій, фінансування досліджень, розробок та інновацій, а також визначення національних цілей і пріоритетів. Національний уряд відіграє домінуючу роль у сфері проведення фундаментальних досліджень та підготовці наукових кадрів, тоді як регіони концентруються на інтелектуалізації виробничих відносин, впровадженні інноваційних продуктів у промисловість та їх комерціалізації. До регіональної компетенції в більшості випадків належить формування початкових та середніх рівнів освіти, створення бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів, центрів трансферу технологій, і з недавнього часу – кластерна політика (політика створення кластерів). Глобальна тенденція – пріоритетною метою територій є не привабити те чи інше підприємство, як це було колись у часи гонитви за промисловими заводами та фабриками, а створити сприятливе середовище для розвитку інноваційних підприємств.

Узагальнюючи досвід регіональної інноваційної політики країн ЄС можна зазначити, що вона здійснюється на традиційних для ЄС принципах субсидіарності (вищі владні структури вирішують питання, які не в змозі вирішити нижчі структури) та децентралізації (передача повноважень від національного на регіональний та/або місцевий рівень). Крім цього, розподіл компетенції та відповідальності між рівнями управління можна пояснити різними ступенями політичної автономії регіонів Європи у питаннях проектування, фінансування, адміністрування та реалізації політики, що зумовлено різними конституційними укладами країн.

2) Розумна спеціалізація регіонів: в останні роки в країнах ЄС впроваджуються субнаціональні (регіональні) інноваційні стратегії нового покоління - стратегії розумної спеціалізації (Smart Specialization Strategies, S3). Дані стратегії поєднують інновацію зі специфічними перевагами регіональної економіки. Розумна спеціалізація має відношення до створення унікальних активів і компетенцій, заснованих на регіональній специфіці, одночасно концентруючи обмежені людські та фінансові ресурси в декількох глобально конкурентоспроможних галузях, досягаючи тим самим синергізму інноваційно-інвестиційної діяльності.

Стратегії розумної спеціалізації впроваджуються не тільки в європейських країнах, але й в Сінгапурі, В'єтнамі, Чилі та ін. Сінгапур, наприклад, планує збільшити обсяг фінансування НДДКР в галузі наук про життя (life science), екологічно чистих технологій і цифрової медіа. При цьому надаються різноманітні пільги (податкові, доступ до надсучасної інфраструктури, навчання, гранти для проведення НДДКР) для залучення компаній, зацікавлених у проведенні досліджень та практичному впровадженні інновацій у визначених галузях [8].

3) Міжсекторність інноваційної політики: сутність такої політики полягає в створенні інноваційного рівноправного партнерства державної влади, бізнесу, інституцій знань (науково-дослідних інститутів, університетів) – так званої «потрійної спіралі» (triple helix). Останнім часом все частіше застосовується поняття «четверної спіралі», коли системна взаємодія включає ще й споживачів інновацій, які представляють ринковий попит на інноваційну продукцію і можуть активно залучатися до інноваційного процесу [9].

Міжсекторне та міжрегіональне співробітництво потребує наявності соціального капіталу, який характеризується ефективними комунікаціями та високим рівнем довіри між усіма стейкхолдерами інноваційного розвитку. У свою чергу, міжсекторне та міжрегіональне співробітництво в інноваційній сфері є необхідним для забезпечення дифузії інновацій [10] і подолання існуючих регіональних диспропорцій в темпах інноваційного розвитку.

4) Системність: політика зростання та інновацій за своєю природою повинна бути горизонтальною, тобто повинна стосуватися всіх сфер політики, які впливають на інновації. Це скоріше політики для інновацій, а не окрема інноваційна політика. Існує необхідність спільного планування заходів в системі освіти, науки та інновацій з метою уникнення недоліків у цих сферах. Недостатня координація цих сфер може стати суттєвою перешкодою на шляху інноваційного розвитку. Наприклад, амбітним інноваційним стратегіям може зашкодити нестача добре навчених дослідників, оскільки політику не було скоординовано зі зрушеннями в освітній сфері. Існує багато підтверджень впливу вказаних сфер політики на конкурентоспроможність або зростання продуктивності праці. Водночас, для ілюстрації цікаво розглянути деякі приклади:

- При збільшенні фінансування на науку та дослідження попит на освіту і, зокрема, на професійну освіту суттєво зростатиме. Простий розрахунок з використанням поточного співвідношення між витратами на науку та дослідження і кількістю працівників, зайнятих у науковій сфері, свідчить, що для досягнення мети фінансування науки в розмірі 3% ВВП

(Європейська Комісія, 2007) необхідно додатково залучити 700 000 дослідників. Без збільшення кількості осіб з вищою освітою, залучених у науковій сфері, збільшення витрат на науку та дослідження призведе до простого зростання зарплат вже працюючих дослідників.

- Існують підрахунки, за якими 60% різниці у зростанні між європейськими країнами та США можна віднести на той факт, що європейська освітня система в першу чергу налаштована на професійно-технічну та середню освіту.

- Збільшення витрат на вищу освіту на 1 тис. дол. США на одну особу спричинить приріст річних темпів зростання у країні, що відноситься до групи технологічних лідерів, приблизно на 0,27 відсоткових пункти, в той час як інвестування такої ж суми у країну, яка не належить до лідируючих, збільшує темпи зростання лише на 0,1 відсоткових пункти [11, с. 4-9].

4) Унікальність: єдиного підходу до формування інноваційної політики країн та їх регіонів не існує. Інноваційна політика повинна відповідати рівню розвитку країни та враховувати її особливості. Копіювання успішних політик інших країн скоріш за все призведе до неефективного використання ресурсів. Необхідно вчитись на прикладі розвинених країн, проте розробляти і запроваджувати стратегії, що відповідають рівню розвитку власної країни.

Україна має комплекс проблем в сфері інноваційної діяльності в цілому та в регіонах зокрема, подоланню яких сприятиме впровадження принципів європейської регіональної інноваційної політики, проте із урахуванням деяких застережень:

- несприятливі показники інноваційної діяльності в Україні в цілому та у порівнянні із ЄС, зокрема скорочення організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи, працівників наукових організацій, кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт, скорочення фінансування інноваційної діяльності, скорочення кількості інноваційно активних підприємств та впровадження інновацій на промислових підприємствах, кількості створених передових технологій та отриманих охоронних документів на створені технології, заявок на корисні моделі від національних заявників [12];

- централізоване управління інноваційною діяльністю: переважна більшість регіонів не має власних стратегій інноваційного розвитку, фінансових ресурсів стимулювання та пріоритетів інноваційної діяльності. В той же час, застосування європейського досвіду розробки регіональних стратегій інноваційного розвитку навряд чи буде ефективним в умовах недосконалого інституційного середовища,

високого рівня бюрократії та корупції, неефективного моніторингу виконання стратегій та програм. Так, у відповідності до Глобального рейтингу інноваційності країн - Global Innovation Index, опублікованому Корнельським університетом, Школою бізнесу INSEAD і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності, Україна в 2014 р. посіла 103 місце зі 143 країн за суб-індексом інституційного середовища. Суб-індекси інституційного середовища та інфраструктури є найслабшими позиціями для України серед усіх суб-індексів Глобального інноваційного індексу [3, с. 272];

- застаріла спеціалізація регіонів України, слабка орієнтація на підвищення інноваційності традиційних галузей та розвиток середньо- та високотехнологічних галузей. Розробка стратегій розумної спеціалізації є майбутньою перспективою інноваційного розвитку України, здатною подолати вади існуючої застарілої спеціалізації регіонів України і розвинути інноваційний потенціал середньо- та високотехнологічних секторів виробництва. Впровадження стратегій розумної спеціалізації потребує вивчення європейського досвіду, адаптації його до реалій вітчизняної економіки та розробки відповідної методичної бази;

- регіональні диспропорції інноваційного розвитку: в якості приклада наведемо показник кількості підприємств, які створювали та використовували передові технології в 2013 р.: найвищим даний показник є в Харківській області – 477 підприємств, найнижчим – в Тернопільській області – 11, що у 43 рази менше, ніж в Харківській області. За даним показником на 5 регіонів-лідерів припадає більше 50% загальної кількості підприємств, які створюють та використовують передові технології в Україні [12, с. 263]. Аналогічні диспропорції мають місце і за показником обсягу витрат на інноваційну діяльність: за даним показником регіони-аутсайтери (Рівненська, Тернопільська, Закарпатська області) в 38 разів відстають від лідерів (Дніпропетровська, Донецька, Миколаївська області) [12, с. 172]. Активізація міжрегіонального співробітництва має сприяти зменшенню регіональних диспропорцій;

- слабка взаємодія бізнесу-науки-влади: за суб-індексом взаємозв'язків в інноваційній сфері Україна посідає 105 місце серед 143 країн в Глобальному рейтингу інноваційності країн [3, с. 272]. Це обумовлює необхідність розвитку міжсекторного співробітництва, потребує ефективних комунікацій та наявності соціального капіталу, які в Україні слабо розвинуті. Погіршує ситуацію низький рівень довіри між стейкхолдерами інноваційного розвитку [13, с. 263-278];

- відсутність системного підходу у формуванні політики для інновацій в різних сферах: освіті, науці та інновацій, промисловості,

інвестицій тощо. Системності у формуванні політики для інновацій може сприяти державна стратегія інноваційного розвитку. Схвалена Верховною Радою України «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» у формі рекомендацій парламентських слухань [14] потребує оновлення та розширення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одним із факторів інноваційної успішності країн Європейського Союзу є виокремлення регіонального рівня в інноваційній політиці, де ключову роль відведено формуванню інноваційного середовища.

Визначено, що основними принципами європейської регіональної інноваційної політики є наступні: багаторівневність, розумна спеціалізація, міжсекторність, системність, унікальність.

Україна має комплекс проблем в сфері інноваційної діяльності в цілому та в регіонах зокрема. Впровадження європейських принципів регіональної інноваційної політики сприятиме вирішенню вищерозглянутих проблем, проте за умови подолання стримуючих факторів, зокрема недосконалості інституційного середовища, корупції, бюрократії, низького рівня довіри в суспільстві, відсутності ефективних комунікацій в інноваційній сфері.

Інструменти регіональної інноваційної політики ЄС та визначення передумов їх впровадження в регіонах України планується розглянути в наступних публікаціях.

Література

1. Regions and Innovation Policy. OECD Reviews of Regional Innovation. – OECD Publishing, 2011. – 319 p.
2. David White. Innovative to boost regional innovation / White David // European Innovation. - September, 2005.
3. The Global Innovation Index 2014. The Human Factor in Innovation. - Fontainebleau, Ithaca, and Geneva: Cornell University, INSEAD, and WIPO, 2014. – 400 p.
4. Regional Innovation Scoreboard 2014. - Belgium: Maastricht University, 2014. – 84 p.
5. European Commission. Green Paper on Innovation. COM (95) 688. – Brussels, 1995.
6. Innovation Policy: updating the Union's approach in the context of the Lisbon strategy. Communication from the Commission to the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Brussels. – 11.03.2003.

7. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: моногр. у 2-х т. – К: КНЕУ, 2006. - Т.1.
8. Хопкинсон Л. Поддержка инновации на уровне регионов и муниципалитетов. Руководство для государственных служащих [Электронный ресурс] / Лана Хопкинсон. – Великобритания: М.А. International Business. – 65 с. – Режим доступа: <http://www.uiis.com.ua/files/Hopkinson.pdf>.
9. Carayannis E.G. Mode 3 Knowledge Production in Quadruple Helix Innovation Systems / E.G. Carayannis, D.F. Campbell. - SpringerBriefs in Business 7. - 2012. – 63 p.
10. Роджерс Е. М. Дифузія інновацій / Еверет М. Роджерс. – ВД «Києво-Могилянська академія». – 2005. – 400 с.
11. Інновації в Україні: Європейський досвід та рекомендації для України. – Том 3. – Інновації в Україні: пропозиції до політичних заходів. – К.:Фенікс, 2011. – 76 с.
12. Наукова та інноваційна діяльність в Україні: статистичний збірник // Державна служба статистики України. – К, 2014. – 314 с.
13. Єрмакова О.А. Зовнішньоекономічна діяльність регіону: інституційні важелі вдосконалення: монографія / О.А. Єрмакова; Одес. нац. екон. ун-т. – Одеса: Інтерпрінт, 2014. –312 с.
14. Про затвердження Державної цільової економічної програми «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 рр.: постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2008 р. № 447 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/447-2008-п> (редакція від 2.11.2012 р.).

Abstract

Iermakova O.

European regional innovation policy: experience for regions of Ukraine

The features and principles of regional innovation policy of the European Union have been analyzed, constraints of the implementation of the defined principles in terms of realities of Ukrainian regional economies have been defined.